

II 550.771/вз

Ю. ПАВЛИКОВСЬКИЙ

МИКОЛА ЛЕВИТСЬКИЙ

ll

ДРУКАРНЯ І ВИДАВНИЦТВО

ОО. ВАСИЛІЯН

в ЖОВКВІ

Нармад 4000 штук

СКОРОПОВІДЛИВІ

LWOWSKIE STAROSTWO GRODZKIE

Egzemplarz obowiązk.

Nakł. 4000

egz.

dnia 29 / X 19 28

LIBRARY OF THE NATIONAL ARCHIVES

БІБЛІОТЕКА РЕВІЗІЙНОГО СОЮЗУ УКРАЇНСЬКИХ КООПЕРАТИВ.
Ч. 13.

Ю. ПАВЛИКОВСЬКИЙ

МИКОЛА ЛЕВИТСЬКИЙ

В 50-ЛІТТЯ ЙОГО ГРОМАДСЬКО-КООПЕРАТИВНОЇ ПРАЦІ. 1878 — 1928.

(Біографічний нарис з портретами ювілянта).

ЛЬВІВ

1928

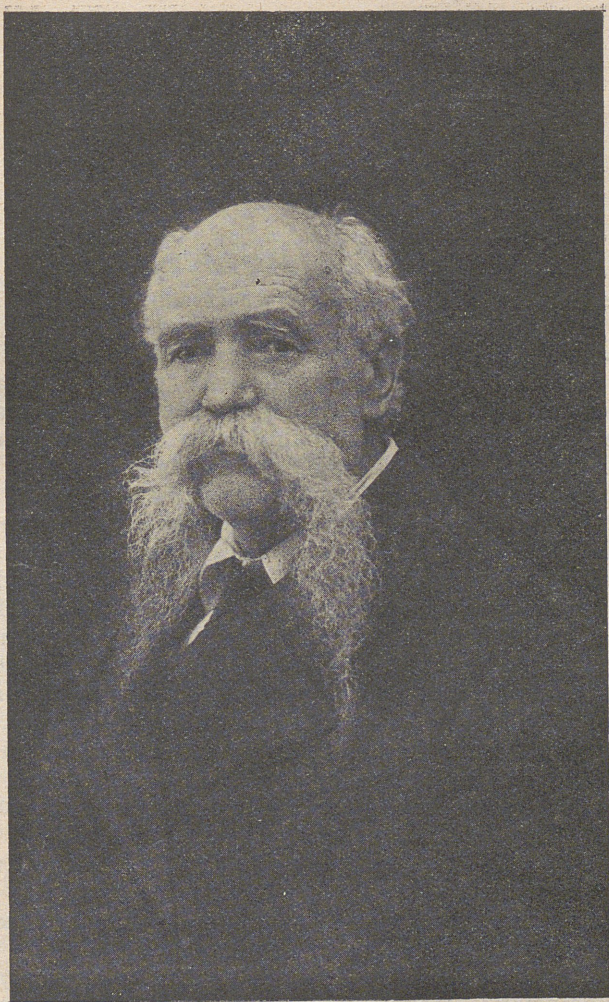

4.000 прим.
відбито з «Кооперативної Республіки»
за 1928 рік

II 550.771/13

Друкарня ОО. Василян в Жовкві.

1928. 8.0.3318

*Васильович Микола Левитський
в п'ядесятьліття своєї громадсько-кооперативної діяльності
(1878 — 1928)*

Микола В. Левитський

(в п'ятдесятліття його праці на ниві кооперації, 1878 — 30. IX. — 1928).

Кооперативний рух — ця дитина демократичних засад праці — зродився на Великій Україні в шістьдесятих роках минулого століття після знесення кріпацтва (1861). Першими апостолами, проповідуючими і здійснюючими велику ідею кооперації, було декілька одиниць, що походили з вищих кругів української суспільности, в яких не завмерла любов і пошана до української традиції, які серед гурта рідні і в часі вищих студій оформили свій щирий демократичний світогляд і зрозуміли та вірили в це, що тільки активність українських широких мас на полі господарським і культурним є найбільш надійною формою праці на шляху до здійснення національного ідеалу. Свободолюбиві течії Заходу Європи, емансипаційні течії в українським краснім письменстві і наукових творах (Шевченко і Костомарів) враз з вродженим і виплеканим пошануванням українських традицій заставили як раз кращі одиниці з поміж нащадків українських поміщичих родин, що одині тоді репрезентували на Україні освічену верству, до праці на полі громадсько-національних економічних організацій — на полі українського кооператизму. На тлі первопочинів великоукраїнського кооперативного руху релієфно виступають постаті великих піонерів — пропагаторів ідеї кооперації і zarazом практичних робітників-кооператорів Миколи Балліна і Віктора Козлова, (споживча кооперація) та Григорія Галагана (кредитова кооперація). Всі вони нащадки поміщичих родів Лівобережжа, одначе всі вони щирі демократи...

Балліно-Козловська школа — вплив якої й сьогодні слідний на розвиток великоукраїнської кооперації, примір Галагана потягнули за собою ширші шари інтелігенції до праці в кооперативнім русі, дарма що пропаганда ідеї кооперації серед українського народу ставлялась царським урядом на рівні з революціонізуванням мас, а український кооператизм

придушувано царською адміністрацією, як сепаратистичні змагання України. Не дивлячись на те, проповідь кооперативного слова не затихала; не розвивались тільки як слід українські кооперативні установи в глиб і в ширш. Від угніту царського режиму терпіли і споживча і кредитова кооперація України і довго, довго не прозябала найбільше життєва потреба українського хліборобського народу — сільсько-господарська кооперація. Щойно в дев'яťдесяті роки минулого століття помічається на Великій Україні започаткування праці над сільсько-господарською ділянкою кооперації, спершу у своєрідних формах хліборобських артілів.

На овиді українського кооперативного руху виступає невтомний пропагатор і організатор артілів — Микола В. Левитський, праця якого ставляє його гідно поруч великих піонерів-кооператорів шестидесятих років минулого століття.

Микола В. Левитський — одна з найбільше популярних постатей українського кооперативного руху — у повні сил духових і фізичних глядить цього року на пройдений ним п'ятидесятилітній шлях праці на кооперативній ниві.

Всеукраїнська Кооперативна Рада, святкуючи 50-літний ювілей кооперативної діяльності Миколи В. Левитського, втішатиметься, гостючи серед великоукраїнської кооперативної сім'ї — її Сеніора Артільного Батька Миколу Васильовича. Західно-українська кооперація, якій судилося тільки писемними привітани зложити належну шану ветеранові української кооперації, духом біля нього у його великі дні. Сьогорічні свята західно-української кооперації проходять під кличем розбудови сільсько-господарської кооперації, а імя великого її піонера живим гономом йде через західно-українські землі.

Пів століття праці на кооперативній ниві М. В. Левитського, початої ним на учнівській лаві більської гімназії на Холмщині оснуванням 1878 р. учнівської артільної бурси-харчівні, вяже його працю з першопочинами кооперативного руху на українських землях. На гімназійній лаві задумувався Микола Васильович над питанням доцільної праці в ділянці культурного і господарського піддвиження народніх мас. Студії творів Драгоманова і Чернишевського, Ляссаля і Маркса та власні міркування вказали Миколі Васильовичу, що народні маси

можна двинути на вищий культурний і господарський рівень тільки через запряження цих же народніх мас до праці над собою в громадських самодіяльних установах демократичного характеру, визнаючих у праці своїй тверді закони економії.

Більська бурса-харчівня була першою спробою передуманої Миколою Васильовичем організації. З того часу (30 вересня 1878) не понехує він ідеї громадської кооперативної роботи до сьогодні, радіючи радощами і сумуючи смутком великоукраїнської кооперації. Як непохитний Лицар Ідеї, не падає він на дусі навіть серед найващих ударів, які й чужий царський уряд і »братня« московська кооперація і свої маловіри на протязі півстоліття наносили великоукраїнській кооперації.

Слушне міркування, що народня праця — це основа народнього життя, що вона і тільки вона творить-будує для народу, запліднює все, що живо зродити може народ, а плодови національних змагань дає національну живу душу — дали Миколі Васильовичові, по природі сантиментальному Українцеві — належний гарт у його благородних змаганнях, легендарну виносливість у праці і видержаність в ударах і вчинили його прямолінійним апостолом кооперативної ідеї серед трудових мас українського народу.

Старий літами — молодий духом стоїть сьогодні Микола Васильович серед нас молодих, як »жива історія української кооперації«. На його очах і за його допомогою будувався храм нашої кооперації, на його очах страждав і руйнувався та на ново з попелів ставав до життя-праці наш кооператизм, на його очах та з його допомогою він теж розбудовується у сучаснім на всіх українських землях...

Микола В. Левитський, зроджений в українській священичій родині в Хмільнику, канівського повіту на Київщині дня 25 березня 1859, виховується від третього року життя в Федварі (1863—1885) на Херсонщині серед демократичних засад рідної хати і оточення.

В добі передгімназійних студій попадає він під додатній вплив педагога громадянина Гаврила Я. Стрижавського, засадою якого було виховувати молодь в рамках рідної культури, в пошані й любові до рідної бувальщини, до рідного краю.

Любов до народу, заціплена в родиннім кружку і національна свідо-

мість, розвинена взірцевим учителем в прогімназії, поклала трівку основу під національну роботу М. В. Левитського навіть серед дуже несприятливих умов русифікаторського оточення гімназії в Білій коло Берестя на Холмщині, де прийшлося йому продовжувати і кінчити середню освіту

Микола Васильович Левитський

„артільний батько“ в товаристві артільного старости першої с.-г. артїлі (1894 р.) в с. Федвар. Лукяна Колесника — праворуч від М. Л. і арт. старости 2-ої артїлі (1895) там же — Михайла Барабаса — ліворуч.

Як 16-тиліток організує М. В. Левитський серед більських гімназистів таємний кружок самоосвіти. Він теж стає головою кружка. Він поширює в ньому лектуру громадсько-політичних творів, на яких

сам кристалізує свій світогляд. Народня самодіяльність, як надійний засіб національних змагань, полонить зовсім молодечий ум жвавого мрійника. Як 19-тиліток організує М. В. Левитський першу свою кооперацію, учнівську артіль, бурсу харчівню в році 1878. Уявлення громадської роботи 7-моклясіста навело на нього і згуртуваних ним товаришів репресії професорів-русифікаторів wraz з інспектором Галичанином Лаврівським, по переконанням москвофілом. Над М. В. Левитським заважала можливість прогнання з гімназії, одначе згодом мимо великого спершу затурбування шкільної адміністрації справа замнялася. В році 1879 покінчив М. В. Левитський більську гімназію і перейшов на медичні студії на університет до Москви.

Участь М. В. Левитського в народницьких гуртках студентів, після накриття сходи поліцією, принесла йому місяць тюрми. Звільнений одержав М. В. Левитський декрет прогнання його з усіх вищих шкіл wraz з поліційним запорядом повороту до місця приналежности.

Враз з М. В. Левитським попало в 1880 році 700 студентів в московську тюрму. Упертий дух М. В. Левитського заставив його і в тюрмі зорганізувати самобутню артіль прохарчування в'язнів.

На весні 1880 опинився М. В. Левитський, угінаючись перед поліцейським запорядом в домі родичів у Федварі на Херсонщині. Пробуваючи на селі, пропагує М. В. Левитський серед місцевих селян ідею трудових артілів і не залишає своїх заходів на знесення владою заборони студій на університеті. Осінню 1881 стрічаємо М. В. Левитського на правничім відділі харківського університету, який покінчив. Він в році 1885 одержав пропозицію габілітуватися на професора руського адміністраційного права. Однак М. В. Левитського манило громадське життя, а не професорська катедра. За весь час студенського життя удержував він жвавий звязок зі селом і громадою суспільних діячів-Українців, до решти кристалізуючи свій демократичний світогляд. В роках 1883-1885 по смерти свого батька працював М. В. Левитський в добі літних ферій фізично на ґрунтах села Федвар, пізнаючи на місці всі потреби українського хлібороба. Після закінчення правничих студій завідує М. В. Левитський якийсь час земельним маєтком, що належав до земельного магната Бродського. Зимою 1886 вертає до рідної хати у Федварі, щоби невдовзі працювати, як статистик, в повітовім олександрівським

Земстві і перейти вскорі на його секретаря. На цім становищі організує М. В. Левитський спілковий обсів піль (215 десятин!). Звідомлення про це, подане Земством до губерніяльного уряду і зрефероване ним міністерству внутрішніх справ у Петрограді, викликало тільки одну реакцію. Петроград противний організуванню села велів негайно усунути М. В. Левитського з Земства. Коротка, бо ледви тримісячна праця його в Земстві, принесла все таки не малі користи селянам з спільної обробітки і обсіву землі. М. В. Левитський, організатор селян, уклясифікований царською владою як соціяліст, мусів кинути працю в Земстві.

Живучи після смерти батька (1883 рік) серед невідрадних матеріяльних відносин і неможучи з цієї причини зорганізувати свого власного, а з причини малої свідомости свого оточення, спільного, артільного господарства, рішається М. В. Левитський після усунення його з Земства розпочати адвокатську практику в Єлисаветі.

Попри це працює М. В. Левитський пером, як публіцист і письменник. Дня 26 серпня 1926 р. минуло 40 літ його публіцистичної праці з часу першого його виступу на шпальтах одеських журналів. В році 1889 в Єлисаветградському Вістнику появляються перші спроби М. В. Левитського на літературній ниві, оповідання »Юдит«, »Щаслива« і »Нариси з життя селянства« (в російській мові).

В році 1891 стає М. В. Левитський адвокатом (присяжно-повіреним), однак вскорі, бо вже в році 1894, переходить раз на все на улюблене собою поле праці — на працю на кооперативній ниві, заснувавши 30-го вересня 1894 першу хліборобську артіль у так близькому собі селі Федварі, в яким провів дитячі, молодечі і студенські роки, знаючи кожну людину, кожну пядь землі. Купивши за позичені гроші коні для хліборобської артілі у Федварі, на »артільних конях виїхав з адвокатури«.

Що уявляє собою хліборобська артіль? Сама назва є походження татарського, орта — це громада, ортак — це спільний громадський.

Артілі-спілки, як »братства« і »товариства« — як рід кооператив, є знані на руських і українських землях від тисячі літ. Назва артілів знаходиться в грамотах 17 століття. Руські артілі є відмінні від українських, хоча на Україні стрічалися артілі організовані на руський лад. Найбільш оригінальною українською артілею була організація Запорожської Січі, цієї своєрідної першої »Кооперативної Республіки«, як її називає А. Улітін,

Істоту хліборобської артілі зразку М. В. Левитського можна збагнути, пізнавши його погляд на кооперацію і сільське господарство.

М. В. Левитський доцінює реальну силу капіталістичного господарства, але одночасно бачить можливість успішної з ним боротьби тих, яких капіталістичний лад поневолює, це є сірих розпорошених мас.

Низька духовна і матеріальна культура мас без проведення їх організації не ворожить побіди мас над капіталізмом. Демократизація народнього господарства можлива самотужки, як що до боротьби з капіталістичним устроєм стануть організовані народні маси. Форма організації народніх мас мусить бути така, щоби в гуртових організаціях невироблені в економічній праці сили народу виховувались і гартувались, а гурт об'єднаних товаришів-членів поглиблював своє знання, свій світогляд і в братерстві та любові зумів опанувати власними духовними і матеріальними засобами щораз то нові ділянки господарського життя. Доцільною формою організації народніх мас до боротьби з капіталістичним устроєм є кооперація.

Кооперація — після М. В. Левитського — є єдиним шляхом, по якому може йти здоровий розвій народнього господарства, однак кооперація є рівночасно тільки віхою на шляху до господарського відродження народу.

Глядячи на аграрний устрій України і Росії, бачить М. В. Левитський, що селянська верства, хоч становить собою около 80 відсотків населення у порівнанні з розмірно нечисленними поміщицькими родинами, володіє заледво $\frac{2}{5}$ усеї землі. Земля — як варстат праці — скупчується у великих земельних власників, хоч не великовласницькі нетрудові господарства, тільки якраз селянські є основою економічного розвою народу. Життєздатність селянських господарств навіть серед скрутних умов, в яких вони працюють головню на Україні, говорить сама про себе.

Разом з цим живий примір Данії свідчить, що селянське господарство може і вмє довести край до добробуту. В Данії лиш 3 відсотки становлять великі господарства, а 97 відсотків селянські, і якраз та обставина захищає данське рільництво від крізісів. Потрібна однак охорона дрібних господарств з боку самопомічних власних організацій, потрібне достаточне піднесення культурного рівня селянських мас.

Тимчасом в капіталістичнім ладі тільки великовласницька земля вважається достойною назви рільного господарства, тільки вона користується належною охороною.

Правда — великі земельні власники, маючи капітал, стоять на вищій культурній рівні, можуть самі особисто, або через вчених фахівців провадити сільське господарство згідно з вимогами поступу рільничої і го-

*З права на ліво: Ом. Саевич, Сидір Кузик, Мих. Зячківський,
Микола В. Левитський і Яросл. Литвинович
В 1910 році підчас Міжнар. Кооперативного Конгресу.*

дівельної техніки, та проте великовласницькі господарства не є підвалинами рільничого поступу.

Правда — малі селянські господарства задля на загал низької культури їх власників і недостачі інвестиційного капіталу є відсталі від рільничого поступу, а падіж худоби часто є руйною селянського господарства.

Одначе є засіб, яким і малі селянські господарства — нехтовані і не хоронені державою — можуть самі себе охоронити і що більше по-

вести себе на шлях господарського поступу. Засобом цим є спілкове господарство — хліборобська артіль. З розвитком сільсько-господарської кооперації в селянських господарствах можуть вони користати з усіх технічних і фінансових вигод, з яких користають великі власницькі господарства, маючи над ними перевагу більшої стійкості на випадок кризісів.

Отсі міркування М. В. Левитського лягли в основу творених ним хліборобських артілів.

Перші артілі, основувані М. В. Левитським, були безстатутові, отже під оглядом правним неформлені. Перші артілі організувалися в цей спосіб, що спілка селян більше особова (навіть 50 до 100 осіб) брала в оренду 200 до 300 десятин поміщицької землі, спільними засобами закупувала добрі сільсько-господарські знаряди і машини та живий інвентар і господарювала. Юридично неформлені артілі не могли затягати кредитів. Вскорі теж опрацював М. В. Левитський артільний договір, який стільки шуму наробив в елисаветській поліції і міністерстві внутрішніх справ у Петрограді. У своїх споминах згадує М. В. Левитський, що селян, які читали артільний договір, запроторювано до тюрми, за автором договору шукала окрема поліцейська експедиція; артілі, яких у першому році було вже 12, у другому 85, а в 1898 р. 125, розв'язувано. Міністер внутрішніх справ Сипягін видав окремий обіжник до всіх губернаторів звернений проти «ворохобника» М. В. Левитського. Не дивлячись на утиски влади, артільний рух перекотився з Херсонщини в Катеринославщину, Полтавщину, Чернігівщину, Київщину, Донщину і інші області.

Утиски проти артільщиків тривали аж до 1898, до часу видачі нормального статуту про сільсько-господарські спілки.

Артільний договір, зладжений М. В. Левитським для вжитку хліборобських артілів, складається з двох частин.

У першій пояснено селянам матеріальні користи, які пливуть з артільної господарки і її технічну перевагу над одинично веденими селянськими господарствами. У другій подано зразок правильника артільної праці.

Правильник в трьох частинах говорить про моральні основи спілкової праці, про техніку сільсько-господарської праці і про суспільні завдання артілі.

Моральними основами спілкової праці є братерство, згода і чесність.
Пяничення і сварка в артілі не сміє існувати.

М. В. Левитський

*з делегатами Західно-укр. кооперації інж. Ю. Павликовським і ред. З. Пеленським
у Стокгольмі підчас Міжнародного Кооперативного Конгресу в 1927 році.*

Технічна організація хліборобської артілі вимагає:

1) Признання ґрунту — за виїмкою селитьби — і всього живого

і мертвого інвентаря згуртованих в артілі господарів в розпорядимість основаної хліборобської спілки і держання зібраних плодів в однім артільнім дворі.

2) Заведення плодoperемінної господарки в місце триполівки.

3) Чесного поділу висліду жнива між артільщиків з полишенням кoнечного на засіви насіння.

Суспільним завданням артілі є опіка над хорим артільщиком і вичручка його в праці на час хвороби та чесне виділення пайки родині помершого.

Обслідування артілів через повітові та губерніяльні земства виказували додатні вислідки артільної організації.

Артілі вскорі збільшували матеріяльний добробут селян артільщиків (зріст живого і мертвого інвентаря, що до числа і якости), допомагали поліпшенню господарської техніки. Не тільки зростала посівна площа, але плодoperемінне господарство при дбайливій механічній обробці землі, добрим угноєннi і добірним насіннi запевняло ліпше жниво. Поля артільщиків станом своєї культури різко відбивалися від селянських в артілях неорганізованих господарств. При добрім потяговім інвентарі і поступових рільничих знарядях і машинах, якими розпоряжали артілі, заводилася серед артільщиків раціоналізація праці, щадився час і здоровля хліборобів! Разом з цим артілі були школою солідарности і громадянського виховання села.

Артілі, юридично оформлені, користувалися невеличким кредитом в межах до 50 карбованців на одного члена артілі.

Артілі М. В. Левитського були розсадниками рільничого поступу і кооперативних ідей.

Падали вони — цеж годі замовчати, але головно там де ними окремо заопікувався царський жандарм, або де не находилось серед артільщиків моральних цінностей так необхідних для удержання артілі.

Упадок артілів не ломав М. В. Левитського, який вірив в безсмертність ідей спілкової праці, а «трудність не уважав неможливістю».

Хліборобські артілі не вичерпували праці М. В. Левитського. Вже в 1895 заснував він ремісничу артіль в Єлисаветі, щоби згодом перейти до оснування дальших артілів трудових і продукційних в Одесі, Київі, Балті і Винниці. Тут скоївся славний інцидент з поліцією, яка,

даючи наказ зняття вивіски артілі, заявила що »Винниця — не Америка«...

Крім України лишив М. В. Левитський сліди своєї праці в Москві, Петрограді, Самарі, Н. Новгороді, Тамбові, Пензі, Пермі і Вятці.

М. В. Левитський перший підняв питання про святкування дня кооперації вже в році 1896. В Єлисаветі святковано що річно день кооперації в дні св. Софії (30. вересня), почавши від 1897—1903. Після видигнення цієї справи на рільничім конгресі в Москві в 1901 році спричинив М. В. Левитський, що деякі кооперативні об'єднання, як пр. кубанське, признали день св. Софії святом кооперації.

Від 1910 року веде М. В. Левитський живу пропаганду свята кооперації в російських і українських журналах, приготувавшись до виступу зі своїм проєктом на міжнароднім конгресі кооперації. Велика війна 1914 чинить конгрес неможливим.

Щойно базилейський конгрес 1921 отвирає на ново міжнародні зїзди кооперації. Радянська Україна не бере в нім участі. Після конгресу означає Міжнародній Союз Кооператив в Льондоні день кооперації на першу суботу після 1-го липня кожного року. Українське святкування кооперації в дні св. Софії має супроти міжнароднього дня кооперації першенство. Святкування дня кооперації після пропозиції М. В. Левитського осінню уможливило участь в ньому широким шарам українського — головно хліборобського народу.

З запізнанням з своїми артілями кооператорів світа мав одначе М. В. Левитський більше частя, чим з запізнанням з своєю ідеєю святкування дня кооперації. Вже на міжнародньому конгресі кооперації в Парижі навязав М. В. Левитський знакомства з германськими і романськими кооператорами Європи й Америки, запізнавшись там з проф. Шарльом Жідом.

В році 1898. брав М. В. Левитський участь в конгресі сербської кооперації в Ягодині. Стрічаємо його, як учасника конгресів, в Кремоні (1907), Гамбурзі (1910) і Стокгольмі (1927).

З нагоди першого просвітно-економічного конгресу у Львові 1909 року мали ми змогу повитати Артільного Батька серед нас, як представника херсонських спілок і активного учасника в працях конгресу.

По зваленні царату у вільній українській державі — мимо висо-

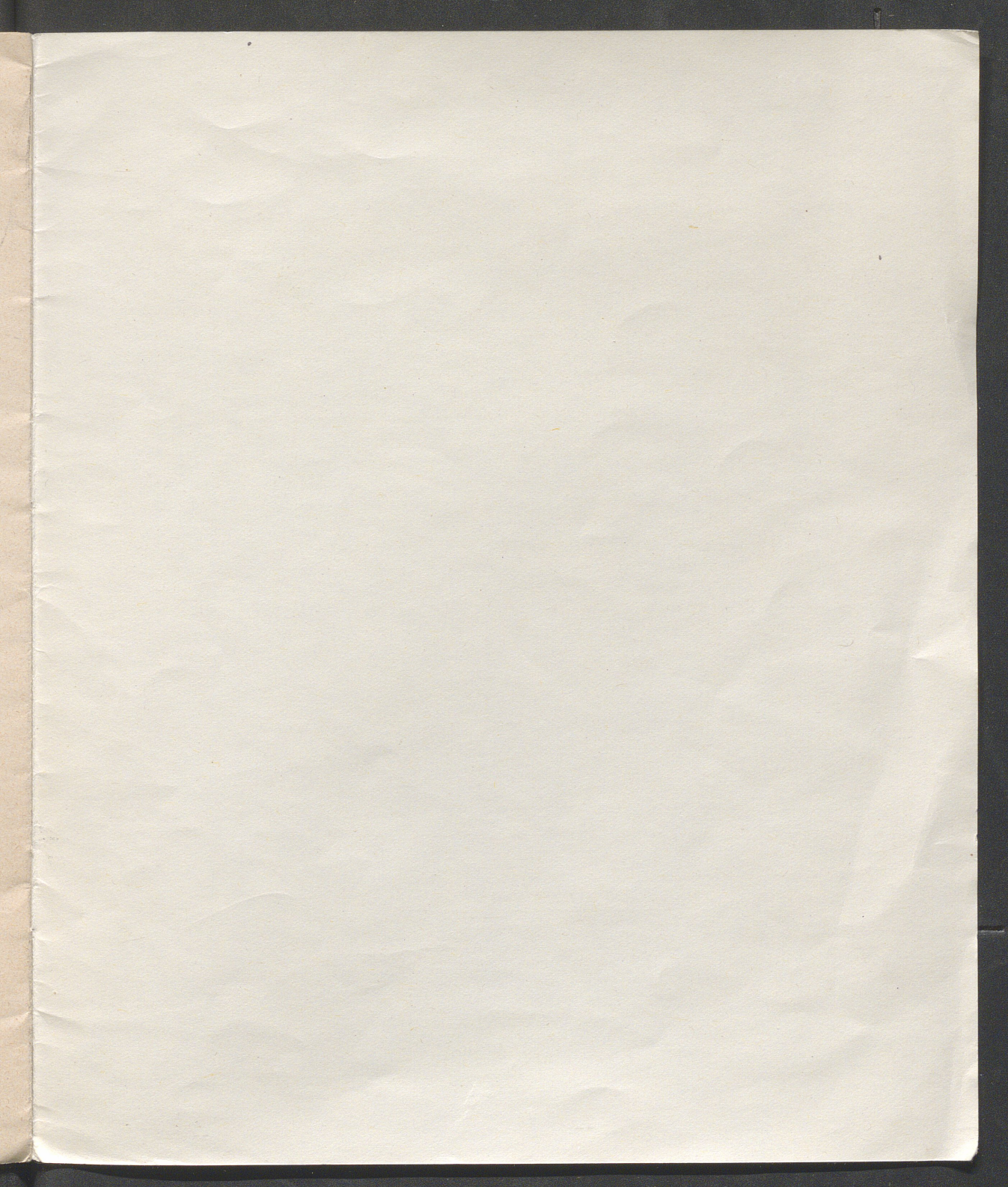
кого віку все жвавий і діяльний бере М. В. Левитський визначну участь у будівництві і скріпленні всеукраїнських кооперативних центрів: споживчого «Дніпросоюзу», кредитового «Українбанку» і ідейного «Коопероцентру», не залишаючи при цьому й політичної діяльності в Центральній Раді, якої був членом.

Сорокліття праці М. В. Левитського достойно відсвяткувала в дні 30. вересня 1918. року українська кооперація, підносячи свято отсе до загально-національної маніфестації в Києві, столиці Української Народньої Республіки. Голоси Великої України злучилися з голосами Галичан (др. Льонгин Цегельський і др. Дмитро Левицький зі Львова) у вітанні Артільного Батька.

П'ятидесятиліття праці святкує велико-українська кооперація заходами ювілейного комітету для вшанування кооперативної і громадської діяльності М. В. Левитського. Святові патронує Всеукраїнська Кооперативна Рада.

При вшануванні піввікової праці Артільного Батька, сеніора української кооперації, годі нам краще привітати його, як впевнивши його, що з досвіду його, як піоніра національної незалежної кооперації, користуємося ми, молоде покоління, доцінюємо вповні великі вартости самодіяльності народніх мас і «трудність не уважаємо неможливістю»...

6. XII 1928